

komunikacija i dijalog

miroljub radojković

Autorova je želja da se pridruži promišljanju dijaloga sa stanovništva sopstvene vokacije, sa pozicije komunikologa. Jasno je da se o takvom predmetu teško može izreći novina, da se ne vredi truditi lovom na originalnost iskaza. Jer, bilo bi to uzaludno, kao terati slikare svake nove generacije da ponovo izmišljaju boje, a ne da se koriste odavno iznađenim i poznatim. U tom smislu sve što sledi samo je posledica dijaloga s autoritetima pre nas, i dijaloga u sebi.

Na prvi pogled, vrlo je izazovno staviti znak jednakosti između komunikacije i dijaloga. Komunicirati, razgovarati, saobraćati, sve to podrazumeva postojanje drugog, postojanje još jednog subjekta s kojim se dodiruje sopstveni humanitet. Dakle, ako smo s nekim stupili u komunikaciju, ako ona nije prekinuta već nakon prvog obraćanja, ili obraćanja prvog, nastao je i dijalog. Polazeći od toga, čini se da bi bilo uzaludno dalje trošiti reči radi utvrđivanja razlike između dva ispitivana fenomena. Međutim, smatramo da ih uprkos tome, kao jednu boju, mogu razlikovati finese, nijanse i neke spoljne okolnosti. O njima će upravo biti reči.

Polazeći od uslova da komunikacija traje, da se ne prekida nakon prvog iskaza, da se iskaz jednog subjekta ne nameće drugom, nastaje dijalog. U tom vidu skloni smo da tvrdimo da je dijalog *vrhunac punoće ljudske komunikacije*. To istovremeno kazuje da ga nema između subjekta i objekta, čoveka i mašine, nadređenog i podređenog, već da se isključivo odigrava između dva ravnopravna subjekta. Ono što putem dijaloga daje punoću komunikacije jeste obostrana želja učesnika da prođu u tajnu, da se uzajamno prožmu umom, a ne samo raz-umom, kako je to pred ljude stavio kao izazov Hajdeger. Dakle, dijalog se pojavljuje kao pojedinačno i opšte u ljudskoj komunikaciji.

U tom smislu sve ono što je bitno za komunikaciju ne može biti strano dijalogu. Polazeći od takve premise, sledeći fenomen koji moramo promisliti u vezi s dijalogom jesu razlike. Poznato je da se ljudska komunikacija pojavljuje uvek kao naponsko polje između različitih kvaliteta koje poseduju njeni subjekti. Komunikacije nema ako su subjekti potpuno jednaki, jer bi između njih neprekinuto trajao apsolutni konsenzus. No, niti smo iskusili, niti verujemo da je moguće savršeno udvojiti jedno ljudsko biće. Otuda, od momenta kada čovek egzistira kao posebna živa vrsta, on i komunicira. Između sebe i prirode, i između sebe i drugih ljudi uspostavio je dva mosta: most oruđa za rad i most simbola. Simbolotvorstvo je jedna od osnovnih čovekovih delatnosti, poput uzimanja hrane, gledanja i kretanja.¹ Zbog svoje autentičnosti, zbog razlika, čovek odvajka stupa u komunikaciju, što ujedno ukazuje na činjenicu da komunikacioni potencijali leže u razlikama. S druge strane, u nepomirljivom sukobu ljudskih razlika komunikacija može nestati. Tada je zamenjuje totalni sukob, tada se ne komunicira, tada se na drugog čoveka gleda bilo preko knjige inkvizicije, bilo kroz puščanu cev.

Ako su napred izložene premise prijemčive, onda moramo zaključiti da se i dijaloški potencijali nalaze u razlikama. Međutim, od ovako opšte tvrdnje do iznalaženja nijanse pogodna da se označi kao dijalog, preostaje još deo puta. On se može preći ako se utvrdi koje su to razlike (komunikacioni potencijal) imanentne dijalogu (dijaloški potencijal).

Od mnogostrukih latentnih i manifestnih razlika, čini nam se, da dijalog su najplodonosnije distinkcije ljudi u umu, znanju i imaginaciji. Budući da u njima vidimo visoko plemstvo prirode čoveka, skloni smo da poverujemo da su to i domeni u kojima se, apriori i dobrovoljno, i drugome mora priznati ravnopravnost, drugi se mora prihvatiti kao učesnik dijaloga. Rečeno rečima Jaspersa – „U svetu uma ne postoji majoritet kao instanca.“² Ako ovi domeni ne priznaju i ne prilježu uz majorizaciju, nadređivanje, a rascvetavaju komunikaciju toliko humanu i punu da ćemo je zvati dijalogom, onda se lako otkriva da je *dijalog moguć samo između subjekata dobre volje*. Ono što njihovu volju definiše kao takvu nije nikakva spoljna norma, već istovremena volja za umovanjem, znanjem i imaginacijom. Dijalog stoga isključuje sve one razlike kojim se može otpočeti komunikacija u kojoj neće biti volje za znanjem, već dominira volja za moć.

Kao i komunikacija, tako i dijalog isključuje kao sopstveni preduslov totalni sukob ili totalni konsenzus. On je baš medijalan u lepezi mogućnosti čije smo krajnje tačke tako označili. Otuda i dijalog, kao i komunikacija, opstoji samo na pomirljivim protivurečnostima. On ih ne može razrešiti putem moći, već samo otkrivajući put ili puteve ka sintezi. Ako na svet koji nas okružuje i koji je u nama gledamo kao na kompleks procesa, a ne kao na kompleks gotovih stvari, znamo i to da su protivurečnosti babice promena, da se u njima nalaze nosioci dijalektike. Dakle, i *dijalog je primeren prevashodno dijalektičkom umu i mišljenju*. On iščezava u sukobima dogmatskog i uma i mišljenja, on u takvim okolnostima pervetira jedino u sopstvenu suprotnost – u dva monologa. Otuda je dijaloški put u sintezu, u saglasnost, i najsporniji i najmukotrpniji. Međutim, zauzvrat, jedino tim putem idući mogu se postići prave a ne lažne saglasnosti, jedino nakon dijaloga moguće je za-

koračiti i u prostore nekih viših saglasnosti između ljudi. Zbog iskustva koje je pokazalo da se između ljudi najmanje napora i volje ulaže radi zajedničkog prohodavanja takvog dugog i nelazvesnog puta, područje viših saglasnosti je idealizovano. „Izvan područja reči vlada saglasnost. Ta se saglasnost ne može dovesti do suglasnog izraza u rečima. Rečji se nikada ne podudaraju s tom suglasnošću.“ – kaže Čuang-Ce.³ Verujem da se područje viših saglasnosti ipak nalazi čoveku nadohvat ruke. Ali, do njega se ne stiže u uslovima kada zaboravljamo da prigušimo sopstvenu volju za moć, kada mnogo komuniciramo a malo negujemo punoću te komunikacije, kada nemamo strpljenja za dijalog. Pri tome, nije neophodno da iz sveta ljudskih simbola u dijalog koristimo samo reči. Bilo je i jeste poznato, ali je i zakržljalo, mnogo ljudskih načina ispoljavanja smisla, uma i volje kada su reči suviše.

Drugim rečima govoreći, istovremeno s atrofijom bogatstva načina za ispoljavanje smisla, zakržljava i ljudski kvalitet ljubavi. Bilo kao posledica, bilo uzeto kao uzrok, iščezavanje ljubavi kao vrhunca dobre volje potpomaže opšte gušenje dijaloga. Polazeći od ovih suprotnosti, za dijalog moramo reći da međukarikuje ljubav i mržnju, da je dijalog i disjunktivan i konjuktivan. Dakle, *dijalog nije bespolemičan*. Naprotiv, polemika mu je toliko prirodna osobina, kao samo jedna od mnogobrojnih latica istog cveta. Dijalog koji ima obezbeđene sve ranije rečene preduslove postaje »plemeniti« konflikt, i tek tada plamti punim sjajem. Vodeći ka saglasnosti, takav dijalog s plemenitim konfliktom dalje oplemenjuje, i svoje učesnike i eventualne posmatrače. Takav dijalog ne samo da oplemenjuje, on i podučava. Takve su bile čuvene Platonove diskusije i dijalozi zapamćeni u zapadnom civilizacijskom krugu, takvi su bili dijalozi Bude, na kojima još uvek počiva civilizacija ističnog kruga. Takva je i forma učenja i dolaženja do konsenzusa kroz »palaver« u malo poznatoj nam Africi.⁴ Teškoće čoveka da svoju generičku sposobnost da komunicira uzdigne do nijanse dijaloga, jeste teškoća da u sebi iskuje kariku kojom će povezati i istovremeno okovati sopstvenu ljubav i mržnju. Jer, u prevelliku ljubavi svojih subjekata, dijalog sam u sebi zamire. »Posmatranje koje isuviše voli nigde ne dospeva do pune jasnoće bez čistilišta polemike.«⁵ S druge strane, pak, u prevelliku mržnji svojih subjekata, dijalog duhovno terorise. Kao »plemeniti« konflikt, dijalog zahteva od ljudi spremnih da se u nj upuste oslobađanje od neprirodnih ili spolja im nametnutih razlika. Da bismo se za dijalog osposobili, moramo gledati od sveta stvari ka Tajni, moramo mnogo više biti nego imati, moramo težiti znanju a ne moći. Ukoliko se to ne dogodi, ukoliko se na svakog drugog gleda kao na pakao – komunikacija među ljudima neće nikada domašiti svoju ljudsku punoću. Otuda učenje za dijalog pretpostavlja i učenje o toleranciji, učenje o »ahimsi«.

Za čoveka spremnog da promisli i uči kako da sopstvene komunikacije uzdigne do dijaloga, neprirodne i spolja nametnute razlike prema drugima predstavljaju najveću teškoću. Zajednica u kojoj je primoran da živi u velikoj meri utiče na to da li će se komunikaciona ravnopravnost njega i ostalih subjekata sačuvati ili izgubiti. Tek u određenom sklopu socijalnih okolnosti određen je spoljni okvir za slobodno ispoljavanje i prožimanje njegovog uma. Dakle, i društvo u kojem se komunicira utiče na moguć ishod komunikacije kao dijaloga, ili kao diktata. Otuda *dijalog nema tamo gde se tabuira društvena svest*, gde caruje apologetski um i proteruje svekolika imaginacija. Takva društva potiskuju dijaloške subjekte i njihovo mišljenje na marginalije društvenog života, a ukupno društveno komuniciranje »zlatnim lancima« privezuju uz zadati tip konsenzusa. Neki subjekti komuniciranja predstavljaju se kao mit i time unapred svima drugima saopštava da nisu, niti mogu biti, ravnopravni u komunikaciji s njima. Dakle, prvo se valja izboriti za komunikaciju ravnopravnih društvenih subjekata, a potom postaviti još viši cilj – razgaranje društvenog dijaloga i dijaloga u društvu.

Konačno, *dijalog podnosi jedino čist, nepatvoren govor*. To se podjednako odnosi i na reči, i na sve ostale vrste govorenja o sebi i drugima, sebi i drugima, koje su do danas razvijene. Sve što smo u ovom pogledu utvrdili da je neophodno da bi kao snop svetlosti u boji komunikacije bila uočljiva nijansa dijaloga, zahteva da se i on ostvari kao kristalno čist i prozračan odnos učesnika. Otuda dijalog ne trpi mimikriju. Da parafraziramo Marksa: Tamo gde se govori mutnim jezikom, mora da se kriju nečiji interesi. Obrnuto, ulazak u komunikaciju sa željom da se interesi prikriju, da se odnosi učesnika pomute i mistifikuju, rastvara dijalošku šansu te komunikacije. Otuda, moramo priznati dijalogu retko mislimo i retko sebe u njemu zatičemo. Tek povremeno, umoreni mnogobrojnim komunikacijama kao ispraznim govorom, osetimo tu iskonsku želju i radost, tu sreću da ponekad domašimo pomoću komunikacije, ispljimo dobru volju, začnemo »plemeniti konflikt« i iz njega izademo duhovno oplemenjeni a ne duhovno osakaćeni – ukoliko, tek vrlo, vrlo retko čovekov ozlet se zove dijalog.

NAPOMENE:

¹ Suzana Langer: »Filozofija u novom ključu«, »Prosveta«, Beograd 1967, str. 92.

² Karl Jaspers: »Sokrat, Buda, Konfučije, Isus«, »Zodijak«, Beograd 1980, str. 71.

³ Čedomil Veljačić: »Razmeđa azijskih filozofija«, »Liber«, Zagreb 1978, str. 307.

⁴ Besat Kifle Selasie objašnjava ovu vrstu tradicionalne komunikacije u Africi u knjizi: »Consensus and Peace«, UNESCO, Paris 1980, str. 86.

⁵ Karl Jaspers, op. citat, str. 53.